

Mariusz Samp

Nowa publikacja o polskich toporach średniowiecznych

Przegląd Historyczno-Wojskowy 16 (67)/3 (253), 191-194

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

NOWA PUBLIKACJA O POLSKICH TOPORACH ŚREDNIOWIECZNYCH

Topory średniowieczne z Ostrowa Lednickiego i Giecza, red.
P. Sankiewicz, A. M. Wyrwa, Lednica 2013

Praca pt. *Topory średniowieczne z Ostrowa Lednickiego i Giecza*, dofinansowana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jest rezultatem badań przeprowadzonych przez Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy¹. Do współpracy w projekcie badawczym zaangażowano specjalistów z różnych dziedzin nauki. W ich wyniku powstał zbiór szkiców, które poszerzają wiedzę na temat toporów zebranych z terenu Ostrowa Lednickiego, Dziekanowic i Giecza.

Treść książki została ujęta w kilku częściach, które poprzedza szkic historyczny Andrzeja M. Wyrwy pt. *Securis – topór i jego miejsce w kulturze*. Autor omówił znaczenie i funkcje topora (siekiera) w różnych okresach historycznych. Badacz zauważył, iż ta popularna broń obuchowa towarzyszyła ludziom już od bardzo dawna. Wykorzystywano ją nie tylko w życiu codziennym (siekiera), kultowym (tzw. toporki miniaturowe czy labrys), działaniach organów sprawiedliwości (topór katowski), ale także była stosowana w armiach jako podstawowe narzędzie walki.

W części zatytułowanej pt. *Prezentacja kolekcji* Paweł Sankiewicz, autor artykułu *Kolekcja toporów ze zbiorów Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy*, omówił dotychczasowy stan badań nad toporami pozyskanymi z Lednicy, Giecza i Dziekanowic. Ponadto opisał typologię toporów i sposób ich pozyskania dla muzeum lednickiego (np. podczas licznych eksploracji archeologicznych). Podkreślił, że artefakty z Lednicy są najliczniejszym zbiorem broni obuchowej w naszej części Europy. To właśnie okoliczność, iż broń ta pochodziła wyłącznie

¹Zob. też *Miecze średniowieczne z Ostrowa Lednickiego i Giecza*, red. A. M. Wyrwa, P. Sankiewicz, P. Pudło, Dziekanowice–Lednica 2011.

z jednego stanowiska archeologicznego spowodowała, że podjęto tak wieloaspektowe badania nad tymi militariami.

Jacek Wrześniński w artykule zatytułowanym *Topory z cmentarzysk rejonu Lednicy* w sposób bardzo zwięzły powtórzył swoje wcześniejsze ustalenia na temat militariów z Dziekanowic².

Z kolei Piotr Kotowicz w studium pt. *Analiza kolekcji toporów średniowiecznych* opisał 168 toporów z Lednicy i okolic, a także ustosunkował się do wcześniejszej ich systematyki³. Zaproponował nową typologię, która uwzględnia stosunek wysokości ostrza do długości żelźca (odmiany I–III). Według bronioznawcy, każdą z trzech odmian, po określeniu symetryczności lub asymetryczności ostrza, można podzielić na dwie pododmiany. Na podstawie zaś obserwacji cech zewnętrznych osady i obu cha w rzucie bocznym wyróżnił jeszcze dodatkowo grupy (w sumie 34). Przyjęcie takiej typologii pozwoliło uczonemu wyodrębnić następujące odmiany i pododmiany: IA (żelźce o wąskich symetrycznych ostrzach), IB (żelźce o wąskich asymetrycznych ostrzach), IIA (żelźce o szerokich symetrycznych ostrzach), IIB (żelźce o szerokich asymetrycznych ostrzach), IIIA (żelźce o bardzo szerokich i wachlarzowatych symetrycznych ostrzach) i IIIB (żelźce o bardzo szerokich asymetrycznych ostrzach). Podsumowując wyniki badań, autor stwierdził, iż w zbiorach lednickich przeważają topory o wąskich i szerokich asymetrycznych ostrzach. Znaczna ich część pochodzi z okresu wczesnofeudalnego i późnośredniowiecznego, a najmniejszą grupą są okazy z IX, X w. oraz z okresu rozdrobnienia feudalnego (XII–XIII w.). Autor podkreślił, że w przeważającej mierze są one pochodzenia lokalnego i najprawdopodobniej nie służyły do celów typowo wojskowych, chociaż ta kwestia wymaga jeszcze dalszych badań. Piotr Kotowicz zauważył również, że do toporów, w rozumieniu *stricto* bojowym, można zaliczyć te, które mają relatywnie mniejszą wagą, dłuższe stylisko i szersze ostrze. Zalicza do nich także małą grupę czekanów i okazów z wydatną ornamentyką, pozostałych jednak zabytków nie klasyfikuje jako militariów średniowiecznych.

Ważną częścią prezentowanej książki jest *Katalog* wszystkich toporów lednickich, opracowany przez Piotra Kotowicza i Pawła Sankiewicza. Opisując artefakty,

² Więcej zob. np.: J. Wrześniński, *Cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, st. 2*, „Studia Lednickie” 1989, nr 1, s. 103–146; *idem*, *Groby z toporami w państwie Piastów*, w: *Non sensistis gladios. Studia ofiarowane Marianowi Głogowski w 70. rocznicę urodzin*, Łódź 2011, s. 463–486; *idem*, A. Wrześniński, *Groby z uzbrojeniem na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku w Dziekanowicach w Wielkopolsce*, „Archeologia Historica Polona” 2007, nr 17, s. 75–93.

³ Krytycznie odniósł się do ustaleń takich badaczy, jak: Andrzej Nadolski (*Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, Łódź 1954, s. 36–50; *Wczesnośredniowieczne militaria z Jeziora Lednickiego*, „Studia Muzealne” 1966, nr 5, s. 7–18), Witold Tokarski (*Militaria – broń miotająca, obuchowa i drzewcowa oraz elementy rzędu końskiego i oporządzenia jeździeckiego*, w: *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim, t. 1, Mosty traktu gnieźnieńskiego*, Lednica–Toruń 2000, s. 77–103), Janusz Górecki (*Gród na Ostrowie Lednickim na tle wybranych ośrodków grodowych pierwszej monarchii piastowskiej*, Lednogóra 2001, s. 136–142) i Boromir R. Borowczak (*Topory wojów piastowskich. Bitwa o Ostrów Lednicki*, Szczecin 2008).

przy zdjęciu przedstawiającym dany zabytek autorzy umieścili podstawowe informacje na ich temat: sposób pozyskania, lokalizację, wymiary, chronologię, cechy typologiczne oraz literaturę przedmiotu.

Autorzy artykułów opublikowanych w dziale zatytułowanym *Analizy specjalistyczne* przedstawili wyniki prowadzonych przez siebie badań interdyscyplinarnych. Tomasz Stępnik w artykule pt. *Drewniane toporzyska w świetle analizy surowcowej* dowodzi, że znaczna część toporzysk we wczesnym średniowieczu była wykonywana z drewna grabu. Styliska późnośredniowieczne zaś, jego zdaniem, były dębowe, co było odstępstwem od rodzimej tradycji wykorzystywania drewna grabowego w czasach wcześniejszych. Przypuszcza ponadto, że niewielką liczbę stylisk wczesnośredniowiecznych wykonanych z klonu, topoli i wiązu najprawdopodobniej można powiązać z infiltracją obcych wpływów na teren państwa wczesnopiastowskiego. Na tej podstawie autor postawił hipotezę, że toporzyska wykonane z drewna innego niż grabowe mieli stacjonujący w Lednicy wojowie, którzy rekrutowali się z państw ościennych, przede wszystkim skandynawskich, ale także krajów zachodnio- i południowoeuropejskich. To interesujące spostrzeżenie wymaga jednak pogłębionych badań, gdyż baza źródłowa, którą wyzyskał uczony, jest zbyt szczupła, by móc przyjąć to za pewnik.

Teresa Radek przedstawiła wyniki badań 13 fragmentów skór z toporów. Skromna baza źródłowa, z której korzystała, jest wynikiem daleko idącej destrukcji tego materiału organicznego. Zastosowane przez badaczkę specyficzne metody analizy doprowadziły do interesujących konkluzji. Skóra umieszczona między otworem żeleźca a styliskiem ułatwiała nasadzenie żeleźca topora na toporzysko. Umieszczano ją tak, ażeby mizdra dotykała drewna styliska, a jej lico przywierało do metalu. Autorka twierdzi, że przy wyborze materiału do toporów preferowano skóry owcze bądź kozie.

Paweł Kucyper i Krzysztof Rybka w tekście pt. *Badania materiałowe żeleziec toporów* opisali techniki wytwarzania żeleźców i materiałów, z których je wykonywano. Ponieważ większość z nich jest w stanie uniemożliwiającym dokładną ekspertyzę, badacze ograniczyli analizę do 21 egzemplarzy. Wyniki badań metaloznawczych i radiograficznych dowiodły, że do wytwarzania żeleźców stosowano różne techniki. Zazwyczaj wykonywano je ze znacznej liczby kęsów żelaza, ale zdarzało się, iż produkowano je tylko z jednego kawałka materiału.

Pracę zamyka zakończenie oraz obszerna bibliografia.

Omawianą pracę należy ocenić pozytywnie. Ustalenia każdego autora przyczyniły się do wzbogacenia dorobku naukowego z zakresu polskiej techniki wojskowej. Opublikowane w omawianym tomie artykuły są podstawą do kolejnych wielostronnych badań nie tylko dla bronioznawców, ale także dla historyków uzbrojenia, odtwarzających nie tylko cechy zewnętrzne broni, ale także m.in. sposób jej wykorzystania.

Omawiana praca utwierdza nas w przekonaniu, że badając różne aspekty historii techniki wojskowej w średniowieczu, nie możemy zapomnieć o toporze. Typologia toporów, czy też m.in. sposób ich wytwarzania, to ważny element w rekonstrukcji tego rodzaju broni obuchowej, która odgrywała dosyć poważną rolę przede wszystkim w polskim wojsku wczesnośredniowiecznym. Chociaż do końca nie jesteśmy w stanie odpowiedzieć na pytanie o upowszechnienie topora w wojsku piastowskim, a także częściowo jagiellońskim, to wydaje się, iż zastosowane badania interdyscyplinarne (nauki przyrodnicze, fizyko-chemiczne, archeologiczne, artystyczne i historyczne) jednoznacznie pokazały stosunkowo istotną rolę topora w wiekach średnich. Topór bojowy (w niektórych wypadkach zwykła siekiera) mógł bowiem w doraźnej sytuacji być bronią podstawową; sięgano po niego w trudnym położeniu, gdy pod ręką nie było innej broni.

Mariusz Samp

BRATOBÓJCZE STARCIE NA POLSKIM FRONCIE WIELKIEJ WOJNY PÓŁNOCNEJ

Łukasz Pabich, *Bitwa pod Konieczpołem 21 listopada 1708*,
Zabrze–Tarnowskie Góry 2014

Wielka Wojna Północna z lat 1700–1721 była jednym z dwóch wielkich konfliktów, które na początku wieku XVIII przetoczyły się przez Europę. Rzeczypospolita Obojga Narodów w wojnie tej odgrywała rolę podrzędną. Była przed wszystkim terenem walk i przemarszów obcych wojsk, które rabowały miejscową ludność oraz zaopatrywały się jej kosztem w pieniądze, żywność, konie i furaz. Wynikało to ze słabości politycznej państwa oraz niechęci dużej części szlachty do planów wojennych Augusta II. Dodatkowo po wyborze Stanisława Leszczyńskiego na króla Polski (1704 r.) przez stronników Karola XII, a zwłaszcza po abdykacji Augusta II (1706 r.) na ziemiach Rzeczypospolitej rozpoczęła się formalna wojna domowa, której punktem kulminacyjnym była bitwa pod Konieczpołem stoczona 21 listopada 1708 r.

Przebieg wojny domowej z lat 1706–1709, a przede wszystkim okoliczności starcia decydującego o jej wyniku nie były dotychczas w historiografii polskiej podejmowane zbyt często. Jan Wimmer, autor najważniejszej pracy dotyczącej tych wydarzeń, (*Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej*, Warszawa 1957), przedstawił przede wszystkim zagadnienia związane z polityką oraz opisał działania